

УДК 502.131.1(497.113)
DOI: 10.5937/pr81-50193
Оригинални научни рад

Политичка ревија
3/2024.
Vol. 81
стр. 67-97

Вања Глишин*

Институт за политичке студије, Београд

Веран Станчетић**

Факултет политичких наука, Београд

Александар Матковић***

Факултет за европске правно-политичке студије, Београд

СТРАТЕГИЈЕ ЛОКАЛНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА НА ПОДРУЧЈУ АП ВОЈВОДИНЕ – ПАРТИЦИПАЦИЈА МЛАДИХ ПРИ КРЕИРАЊУ СТРАТЕГИЈА****

Сажетак

Кључно питање овог рада су домети општина и градова АП Војводине у партиципацији грађана, приликом планирања локалног одрживог развоја. До одговора на ово питање долазимо тако што најпре образлажемо значај одрживог развоја, његову локалну димензију и неопходност партиципације грађана (електронска и традиционална). Потом је извршен „површински” сегмент анализе – анализира се стање локалних стратегија на подручју АПВ (њихово постојање и јавна доступност), односно склоност општина и градова

* Имејл адреса: vanja.glisin@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-7747-6205.

** Имејл адреса: veran.stancetic@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-5574-0132.

* Имејл адреса: al.matkovic@gmail.com; ORCID: /.

** Овај рад је настао у оквиру пројекта Бр. 142-451-2619 / 2019-02, под називом „Капацитети информационог друштва за одрживи развој на подручју АПВ”, који финансира Покрајински секретаријат за високо образовање и научноистраживачку делатност Аутономне покрајине Војводине, а у оквиру Конкурса за финансирање краткорочних пројеката од посебног интереса за одрживи развој у АП Војводини у 2019. години.

Војводине ка стратешком управљању и одрживом развоју. Други сегмент анализе је продубљен, базиран је на емпиријској анализи узорка 312 испитаника од 18 до 25 година старости и фокусира се на стварну укљученост грађана приликом креирања и реализације локалних развојних докумената са посебним фокусом на младе и њихова гледишта на ова питања. У раду су изнети налази истраживања гј. перцепција младих људи када је реч о укључивању у локалне послове, одрживи развој и о партиципацији уопште. Иако живимо у информационом добу у коме постоје технолошки, али и формално-правни услови за партиципацију грађана, она се и даље процењује као недовољна. Стога се у раду елаборирају разлози овакве ситуације и нуде смернице за унапређење ове области. У раду су коришћени примарни и секундарни извори. Анализом докумената дошли смо до података у вези са предметом истраживања. Реч је, преваходно, о квалитативној анализи примарних извора података, као и анализи домаће и стране релевантне литературе. Уз емпиријско истраживање, извршена је анализа постојећих студија у овој области. Дакле, коришћена је метода анализе (дескриптивна и експланаторна анализа) и метода синтезе, са циљем да се аргументовано дође до разумевања сложене целине.

Кључне речи: одрживи развој, партиципација, е-демократија, млади, АП Војводина, стратешко планирање

УВОД

Један од основних концепата у савременом јавном управљању јесте одрживи развој. Овај израз указује на то да циљ управљања једном заједницом (општином, регионом, државом) није било какав развој, већ онај који садржи јасно одређене карактеристике. Традиционално схватан развој (карактеристично за већи део 20. века) подразумевао је првенствено раст прихода као основни индикатор благостања. Другим речима, развој је својен на економски раст.

Међутим, у другој половини 20. века, нарочито од осамдесетих година са знацима информационе револуције, све израженије научно-технолошке специјализације, као и све већег значаја образовања и стручности, али и глобалног демографског раста и многих глобалних изазова (нпр. загађење животне средине), постаје јасно да је благостање детерминисано ширим контекстом (од економских поставки) и бројним факторима као што су здравље, образовање, животна средина, итд. (Despotović i Glišin 2023a, 2023b). Реч је о факторима, односно аспектима развоја који нису могли да буду обухваћени концептом прихода. То значи да благостање, али и сиромаштво није довољно мерити и сагледавати само на основу прихода, већ је неопходан много шири приступ који ове феномене сагледава кроз више димензија (квалитет и доступност јавних услуга, животна средина, здравље, образовање, безбедност...). Због тога економски раст не мора увек нужно доводити до смањења сиромаштва. Ово показују и неке студије у којима се образлаже да економски раст у многим земљама није у чврстој вези са смањењем других негативних појава као што су потхрањеност или чак висок морталитет деце (Evans, Nogales, and Robson 2023). И званични став Светске банке илуструје овај приступ, по коме борба са сиромаштвом подразумева више од економског раста (The World Bank 2014). Једна од манифестација овог приступа јесте Индекс хуманог развоја (*Human Development Index – HDI*). Овај индекс наглашава да крајњи критеријум или оцена развоја једне земље треба да буде заснован на људима и њиховим могућностима (да квалитетно живе). Он представља збирну меру достигнућа у кључним димензијама људског развоја: дужина живота и здравље, образованост и достојан животни стандард. Овај индекс се користи од почетка деведесетих година прошлог века у извештајима УН и Светске банке као најважнији показатељ развоја. У извештају за 2019. годину, од 189 држава света, Србија се налази на 63. месту са вредношћу индекса 0,799 (*Human Development Index Ranking 2019*).

Најважнији концепт, који треба да доведе до не само економског раста већ укупног друштвеног прогреса, јесте *одрживи развој*. Реч је о концепту који настаје крајем осамдесетих година прошлог века када су негативне последице индустријализације и раста глобалне популације по животну средину и развој будућих генерација постале алармантне. Бит одрживог развоја јесте његова заснованост на три сегмента или стуба: 1. еколошка одрживост, 2. економска

одрживост и 3. друштвена (социјална) одрживост (Mensah and Casadevall 2019). Ова три стуба указују на то да се јавне политике могу сматрати прогресивним или одрживим уколико доприносе побољшању стања у барем једном стубу не угрожавајући при томе стање у другим стубовима. Осим ова три стуба, јављају се идеје да би одрживост требало да има још један стуб. Недостајући четврти стуб би требало да буду култура и институције, односно концепт доброг управљања (Burford et al. 2013). Најчешћа дефиниција, или боље речено одредница одрживог развоја, јесте да је то развој којим се задовољавају потребе садашње генерације, при чему се не угрожава задовољавање потреба *будућих* генерација (United Nations 1987; Emas 2015).

Актуелна агенда за глобални одрживи развој је усвојена 2015. године од стране свих чланица Уједињених нација на период од 15 година (UN A/RES/70/1 2015). Овај документ представља заједничку (глобалну) смерницу за мир и просперитет на планети, како сада тако и у будућности. Језгро овог документа чини 17 циљева одрживог развоја од којих издвајамо следеће (UN A/RES/70/1 2015): „1. окончати сиромаштво свуда у свим његовим облицима; 5. постићи родну равноправност и оснаживање положаја жена; 8. промовисати инклузивни и одржив економски раст, пуну запосленост и достојанствен рад за све; 9. изградити прилагодљиву инфраструктуру, промовисати одрживу индустријализацију и подстицати иновативност; 10. смањити неједнакост унутар и између држава; 13. преузети ургентне акције против климатских промена и њихових последица; 16. промовисати мирољубива и инклузивна друштва, обезбедити приступ правди за све као и ефективне, одговорне и инклузивне институције на свим нивоима; 17. Јачати глобално партнерство за одрживи развој” (UN A/RES/70/1 2015).

Наведени, али и други циљеви од укупно 17 побројаних у документу рефлектују три основна стуба одрживог развоја. Циљеви 8 и 9 су првенствено економске природе (односе се на економски раст), затим један број циљева се односи на развој људских ресурса тј. социјални стуб (циљеви 1 до 5, као и циљ 10), док се циљеви 6, 7 и 11 до 15 односе на животну средину и климу (трећи стуб одрживог развоја). Међутим, преостају још два последња циља (16 и 17) и она се по својој природи не могу сврстати искључиво у један од ова три стуба. Ова два циља су више процесне природе и третирају се као принцип или смерница за остварење свих осталих циљева. Отуда

и произилази идеја да одрживи развој, осим традиционална три стуба, заправо има и четврти, а то су култура и институције и са њима уско повезан модел доброг управљања.¹ На овакав начин су циљеви груписани и у домаћем документу у издању Секретаријата за јавне политике под називом „Србија и Агенда 2030 – Мапирање националног стратешког оквира у односу на циљеве одрживог развоја”.

Ова опаска је посебно важна за наше истраживање и овај рад. Циљеви 16 и 17 у поменутој агенди указују на значај доброг управљања и партнерских односа за одрживи развој једног друштва. Значај ових циљева, или боље речено принципа, произилази из два кључна сегмента одрживог развоја: 1. *планирање одрживог развоја* (иницирање, обликовање и усвајање стратегије одрживог развоја) и 2. *реализација стратегије одрживог развоја*. За оба сегмента је изузетно важна *партиципација грађана*, а нарочито млађе генерације (о чему ће накнадно више бити речи). У контексту овог треба поменути и Агенду 21 (*Agenda 21*), као и њен сегмент Локалну агенду 21 која говори о значају локалних власти за одрживи развој. Реч је о Агенди која је усвојена на конференцији УН о заштити животне средине и развоју – УНЦЕД, односно на Самиту планете Земље који је одржан 1992. године у Рио де Жанеиру (*United Nations Conference on Environment & Development*) и она представља план за одрживи развој. Поглавље 28 Агенде 21 – Иницијатива локалних власти у подршци Агенде 21 (*Local authorities' initiatives in support of Agenda 21*) чини основу Локалне агенде 21 као скуп препорука и принципа намењених локалним властима и њиховој улози у политици одрживог развоја, међу којима посебно важно место имају: подизање свести о значају одрживог развоја, изградња капацитета и укључивање грађана и формирање партнерстава за одрживи развој. Овим документом је истакнуто да без ефикасног планирања и проактивног учешћа локалне власти и заједница нема успешног одрживог развоја. „Суштина ефикасног планирања је у великој мери садржана у самом процесу, а не само у његовом производу, односно плану” (Milutinović 2004, 14).

¹ Добро управљање (*good governance*) је модел који су креирали глобални светски актери (на првом месту УН и Светска банка) као водич, нарочито намењен земљама које су у процесу изградње стабилне демократије и институција. Модел доброг управљања се састоји из осам базичних принципа: одговорност, транспарентност, поузданост, једнакост и укљученост, ефикасност, владавина права, партиципација и тежња ка консензусу. Видети: UN 2009.

Циљ рада је да се укаже на значај грађанске партиципације на локалном нивоу власти, могућности учествовања и стање у пракси на основу спроведеног емпиријског истраживања. Дакле, кључно питање овог рада су домети општина и градова АП Војводине у области одрживог развоја у садашњим условима информационог друштва. Овај рад је базиран на анализи два сегмента политике одрживог развоја. Први сегмент анализе је „површински” – анализира се стање локалних стратегија на подручју АПВ (њихово постојање и јавна доступност), односно склоност општина и градова Војводине ка стратешком управљању и одрживом развоју. Други сегмент анализе је продубљен и фокусира се на истинску укљученост грађана приликом креирања и реализације локалних развојних докумената, са посебним фокусом на младе (од 18 до 25 година старости) и њихова гледишта на ова питања. Истраживање је спроведено у јесен и зиму 2019. године, као техника прикупљања података коришћена је анкета и статистички метод. За потребе истраживања креирана је анкета са 25 тврдњи које описују различите ставове и понашања у вези са учешћем младих у питањима и активностима од значаја за локалну заједницу. Као одговори на тврдње понуђена је скала од 1 до 5, односно 1 – уопште се не слажем, 2 – углавном се не слажем, 3 – нисам сигуран, 4 – углавном се слажем и 5 – потпуно се слажем (Ликертова скала). Осим тога, прикупљени су и основни демографски подаци као што су пол, старост и ниво образовања. У истраживању је учествовало укупно 312 испитаника, просечне старости 19,23 године, од чега је 32,7% испитаника мушког, а 67,3% женског пола (Табела 1). Истраживањем су обухваћени ученици гимназије Јован Јовановић Змај, Карловачке гимназије и Е-гимназије, као и студенти Филозофског факултета, Факултета техничких наука, Медицинског факултета и Правног факултета Универзитета у Новом Саду и Факултета за европске правно-политичке студије Универзитета Привредна академија у Новом Саду. Како се може приметити, ради се о образованијем делу младих, односно о садашњим академским (студенти) или будућим академским грађанима, пошто већина младих свршених гимназијалаца наставља своје образовање на факултету.

Табела 1. Приказ испитаника према полу, годинама и нивоу образовања

Пол / образовна институција	Број	Процент	Године – доња граница	Године – горња граница	Просек година	СД
Мушко	102	32.69	18	25	19.64	2.05
Женско	210	67.31	18	25	19.04	1.39
Гимназија	104	33.33	18	19	18.01	0.10
Универзитет	208	66.67	18	25	19.85	1.73
Σ	312	100	18	25	19.23	1.66

Извор: Обрада аутора.

Реч је, превасходно, о квалитативној анализи примарних извора података, као и анализи домаће и стране релевантне литературе. Уз емпиријско истраживање, извршена је анализа постојећих студија у овој области. У емпиријском делу истраживања коришћена је анкета за прикупљања података која садржи 25 тврдњи и понуђене одговоре на Ликертовој скали од 1 (уопште се не слажем) до 5 (потпуно се слажем) и статистички метод, првенствено дескриптивна статистика у циљу стицања бољег увида у добијене податке и њихов међусобни однос.

СТРАТЕГИЈЕ ЛОКАЛНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА НА ПОДРУЧЈУ АП ВОЈВОДИНЕ

Када је реч о степену развијености стратешког планирања као и партиципације у општинама и градовима на подручју АП Војводине, може се рећи да постоје основне претпоставке за стратешко (одрживо) планирање уз укључивање грађана, али да је потребно још доста труда да ови принципи постану реалност, а да доносиоци одлука и грађани стекну свест о објективном значају ове тематике. Наиме, кроз истраживање извршено у општинама и градовима Војводине, стиче се утисак да се стратегије локалног одрживог развоја (у већем броју случајева) још увек доносе због инсинуације виших нивоа власти или подршке иностраних донатора.² Основ за ово становиште произилази из прилично диверсификованих стратегија (различитих

² Истини за вољу, највећи део иностраних донација које су биле намењене за израду локалних стратешких развојних докумената (пре свега програм помоћи Европске уније *Exchange 2* и *3*), потрошен је на подручју централне Србије, док је по грубим проценама (добијеним у СКГО) највише 20% (а вероватно и мање) локалних самоуправа на подручју АПВ користило ову врсту помоћи.

по обиму, садржини, периоду доношења) које су, изгледа, у неким случајевима донете само из формалних разлога. Наравно, ове опште констатације се не односе на све општине и градове, јер међу њима постоје знатне разлике. Треба рећи и да је стање у овој области знатно боље на подручју АП Војводине у поређењу са остатком Србије. Томе вероватно доприноси и то што АП Војводина једина поседује регионални стратешки план (План развоја АП Војводине 2023–2030 године), у складу са Законом о регионалном развоју, који се послужио као основа и смерница за локалне самоуправе при изради њихових локалних развојних докумената (Покрајински секретаријат за регионални развој, међурегионалну сарадњу и локалну самоуправу 2023). Осим тога, Покрајина је кроз грантове упућивала средства локалним самоуправама за доношење или ревидирање постојећих развојних стратегија.

Када је реч о основним претпоставкама за локално одрживо стратешко планирање као и партиципацију грађана, у овом истраживању је постављено неколико једноставних питања како би се стекао увид у опште стање ове области. Прво питање је да ли стратегије одрживог развоја уопште постоје на подручју општина и градова Војводине? Друго питање, да ли су оне јавно и лако доступне грађанима на званичним интернет странама градова и општина? Да би се стекао прецизан увид у квалитет стратешког и одрживог локалног управљања било би потребно анализирати квалитет стратегија, степен њихове примене и остварене резултате, као и процедуре њиховог креирања и усвајања (са посебним фокусом на грађанску партиципацију). Међутим, због комплексности, овакав увид захтевао би посебну студију и истраживање које превазилази оквире овог рада. Због тога су у фокусу истраживања само два поменута питања (постојање и доступност стратегије). Иако је ово скромније постављен приступ, одговори на њих дају основ за општи поглед на стање стратешког планирања локалног одрживог развоја.

На подручју АП Војводине се налази 45 јединица локалне самоуправе (37 општина и 8 градова). О елементарном услову, а то је постојање стратегије локалног одрживог развоја, као и интернет стране на коме је она доступна, може се изнети неколико запажања.

Прво, свих 45 општина и градова имају своју званичну интернет презентацију. Презентације имају углавном сличну структуру и садржај. Грађани се поред информација о самој општини/ граду као и општинској власти, могу информисати и о локалним

документима. Говорећи о стратегији локалног одрживог развоја, можемо констатовати да се она на већем броју сајтова лако налази, мада има и ситуација када су потребне напредније претраживачке методе. Ретко се догађа да стратегије уопште нема на сајту општине. Две потоње ситуације могу бити индикатор који указује на то колику пажњу локална власт (не)придаје овој материји.

Друго, на основу прегледа општина и градова у АПВ може се установити да сви имају неки облик стратешког документа, али да постоје значајне разлике по питању периода за који је овај документ донет, као и по структури, садржају и обиму. Тако, неке стратегије (нпр. општина Чока) имају свега 25 до 30 страна, а неке по више стотина страна. Друго, у неким општинама постоје развојне стратегије, али без помињања речи „одржив” у њиховом називу (нпр. Развојна стратегија општине Темерин или Стратегија развоја општине Сента, Стратегија развоја Мали Иђош, док Шид има Стратешки план развоја). Ипак у већини случајева, тачније 35 локалних самоуправа поседује стратешки развојни документ у чијем имену стоји „стратегија одрживог развоја”. Овде треба подсетити да није сваки развој одрживи развој, што се односи и на стратегију којом се развој планира. Наравно, не значи нужно, да стратегије градова/општина чијем се називу не помиње „одржива” нису одрживе, као ни што сам реч „одржив” у називу документа не значи да је он заиста по садржини саздан на принципима одрживости.

Треће, када је реч о периоду на који су ови стратешки документи усвојени, највећи број следи динамику на нивоу Покрајине, те су тако до 2020. године у највећем броју случајева ти документи били донети закључно са 2020. годином, до када је важио претходни Програм развоја АП Војводине 2014–2020. На званичним интернет странама у највећем броју случајева нема најаву о новим документима/ стратегијама. Тек мањи број општина има стратегије које важе за период после 2020. године (Програм развоја АП Војводине 2014–2020). Изузетак су биле следеће општине: Шид 2016–2021, Суботица до 2013–2022, Стара Пазова 2021–2031, Пећинци 2019–2029, Мали Иђош 2017–2027, Ковачица 2018–2025 и Беочин 2013–2022. Након усвајања Плана развоја АП Војводине 2023–2030. године, може се приметити усклађеност стратешких програма на општинским нивоима са наведеним Планом.

С обзиром на изнете чињенице може се рећи да елементарни услови за планирање локалног одрживог развоја на подручју

Војводине постоје. Све општине и градови имају одређеног искуства са стратешким планирањем и креирањем стратегија одрживог развоја (Stančetić 2023). Међутим, постоји доста простора за унапређење овог процеса, нарочито на пољу грађанске партиципације која се, судећи по досадашњим извештајима, оцењује као недовољна (Koranja, Teodorović, i Njegovan 2013, 29–33).

ГРАЂАНСКА ПАРТИЦИПАЦИЈА ПРИ КРЕИРАЊУ РАЗВОЈНИХ СТРАТЕГИЈА

Формално-правне претпоставке за грађанску партиципацију у демократским државама данас не представљају проблем. У законима о локалној самоуправи уобичајено стоје опште одредбе које се односе на обавезу локалних власти да информишу и укључују грађане у свој рад. Такође, и у Закону о локалној самоуправи Републике Србије поред регулисања уобичајених облика непосредног учешћа грађана (грађанска иницијатива, збор грађана и референдум), чланом 69 прописано је да су: „Органи и службе јединице локалне самоуправе дужни да обавештавају јавност о свом раду преко средстава јавног информисања и на други прикладан начин и да су дужни да грађанима у остваривању њихових права и обавеза дају потребне податке, објашњења и обавештења” (Закон о локалној самоуправи 2007, чл. 69). Осим националне регулативе, постоје и међународни прописи саветодавног карактера о грађанској партиципацији на локалном нивоу. Најважнији произилазе из Европске повеље о локалној самоуправи: Протокол о праву на партиципацију у пословима локалне власти (2009) и Стратегија за иновације и добро управљање на локалном нивоу коју је усвојио Савет Европе 2008. године, а која утемељује 12 принципа који треба да буду водич локалној самоуправи у њеним односима са грађанима (Council of Europe 2008).

Сама партиципација, тј. учешће грађана и уопште цивилног сектора у раду власти, према Међународној асоцијацији за учешће јавности (*International Association for Public Participation – IAP2*), има пет нивоа. Први, елементарни ниво јесте информисање грађана о донетим одлукама или плановима власти. Други ниво представљају консултације са грађанима. Реч је о систему комуникације у коме грађани упућују повратну информацију власти о ефектима донете одлуке или о квалитету неке јавне услуге. Трећи ниво је укључивање

грађана у сам процес обликовања неке одлуке – јавне политике (нпр. кроз округле столове, панеле, разне облике е-партиципације). Реч је о ситуацији када власти добијају јасне инпуте (енгл. *input*) од грађана, тј. њихово мишљење о будућој јавној одлуци, али власт је та која доноси коначну одлуку. У наредном, четвртном нивоу партиципације грађани не само да износе своје мишљење и преференције, већ им је кроз формалне механизме омогућено да учествују у усвајању коначне одлуке. Овај вид грађанске партиципације се назива суодлучивање (или заједничко одлучивање). Коначно, највиши ниво партиципације јесте поверавање моћи – овлашћивање група грађана односно организација цивилног друштва да у име власти доносе јавне одлуке. Реч је о најчешће цитираној скали грађанске партиципације чије се ауторство приписује Међународној асоцијацији за учешће јавности.

Ипак, да би грађанска партиципација постала стварна и ефективна, свест о њеном значају и спремност на активизам морају да постоје, како код носиоца локалне власти, тако и код грађана. Уколико на било којој страни недостају свест о њеном значају и активно деловање, партиципација је слаба и даје скромне резултате. Ипак, искуства из Европе и западног света указују да локална власт има кључну улогу када је реч о грађанској партиципацији и да је она та која треба упорно да је иницира, подстиче и подржава (Bekemans 2018; Makinen 2021).

Анализа учешћа локалне заједнице и транспарентност процеса при креирању локалних стратегија одрживог развоја у Србији показује да су у великом броју случајева учествовали заинтересовани актери (јавни, приватни и цивилни сектор), али да је одзив и интензитет њиховог укључивања варирао од заједнице до заједнице (Коранја, Теодоровић, и Нјегован 2013, 29; Ostojić 2020). Међутим, једно од општих запажања и проблема који се среће у многим европским државама, а свакако и у Србији, јесте недовољна заинтересованост односно мотивисаност грађана да партиципирају (Mihajlović, Плић и Рајићевић 2022). Такође, досадашње анализе и интервјуи представника локалних власти, када је реч о стратешком планирању, указују на то да су грађани имали могућности да се укључују, али мањка евиденција о њиховом укључивању и предлозима. Ово указује да су ипак локалне власти те које морају пажљиво да осмисле процес планирања и нарочито стратегију комуницирања са грађанима. Међутим, ове активности захтевају ангажмане стручњака, односно накнадне локалне трошкове и ресурсе који често недостају и за

основне локалне послове (Коранја, Teodorović, i Njegovan 2013; Ostojić 2020).

По налазима СКГО из 2013. године, проблем у овој области представља и информисаност, односно недостатак свести о значају процеса стратешког планирања и укључености у њега. Осим тога, проблеми долазе и из организационог дизајна општине – централизованост општине. Наиме, највећи број локалних пројеката везан је за централно место општине, а ретко за месне заједнице, због чега се грађани месних заједница осећају скрајнуто те и плански документ и процес његове израде не доживљавају као свој (Stalna konferencija gradova i opština 2013; Ostojić 2020). Стога, иако су биле организоване јавне расправе и увиди у локалне стратегије одрживог развоја, одзив грађана и број релевантних и корисних коментара углавном није био на задовољавајућем нивоу (Коранја, Teodorović, i Njegovan 2013, 31).

Поред општих оцена и налаза стоје и примери добрих пракси конкретних самоуправа. Један од примера је Кикинда која је при изради своје стратегије одрживог развоја за период 2014–2020. значајну пажњу посветила грађанској партиципацији, кроз израду брошура које су на концизан и једноставан начин грађанима представљале основну садржину документа (Коранја, Teodorović, i Njegovan 2013, 33). Осим тога, урађен је промотивни филм који је требало да подстакне грађане да се изјашњавају о проблемима и приоритетима у развоју града. За све време обликовања стратегије, радни текст је био доступан на интернет страни града, а у центру града је била постављена инсталација као симбол који подсећа грађане на израду стратешког документа (33).

Досадашње анализе о грађанској партиципацији у Србији при креирању локалних развојних стратегија се свде на анализу грађана као целине, док детаљније анализе о грађанском активизму различитих категорија људи (нпр. по старосној доби, нивоу образовања и сл.) још увек недостају. Да би смо попунили овај недостатак реализовали смо истраживање о ставовима младих на подручју Војводине о грађанској партиципацији и одрживом развоју.

Резултати истраживања

Од укупног броја испитаника (312), 58% извештава да им је познат израз грађанска партиципација, али 41% сматра да у потпуности разуме значење тог израза, а само је њих 7% учествовало у раду локалне самоуправе кроз јавну расправу/панел, округли сто, локални референдум итд. Међутим, чак 86% испитаника сматра да је важно да се грађани питају за мишљење и да се укључују у процес доношења локалних одлука (Графикон 1).

Графикон 1. Млади у Војводини о грађанској партиципацији на локалном нивоу

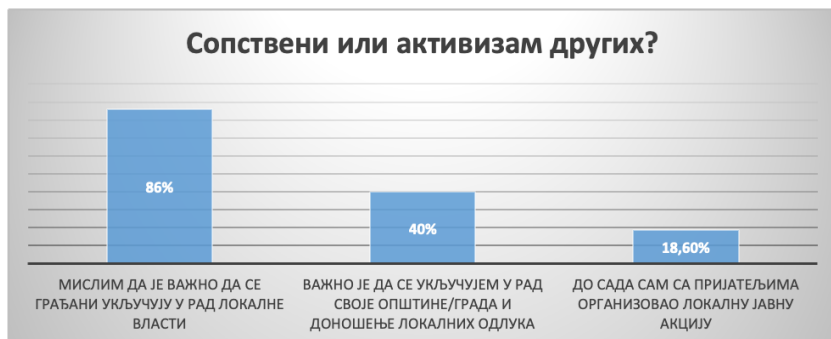
Извор: Обрада аутора.

Ови резултати показују велики јаз између мишљења младих (да је важно укључивати се у рад локалне власти) са једне стране и њиховог досадашњег искуства – учешћа у раду локалне власти кроз неки облик партиципације. Произилази закључак да су млади пасивни, али и да истовремено схватају значај партиципације, што значи да постоји основ да се она унапреди кроз стимулативно деловање локалних власти. У овом истраживању испитаници нису експлицитно питани у којој конкретној области су учествовали у раду локалне власти, али с обзиром на то да је њих свега 7% учествовало у било ком облику/теми, можемо закључити да је партиципација младих при креирању локалних стратегија одрживог развоја на веома ниском нивоу.

Међутим, ово истраживање је донело још један интересантан налаз. Иако већина младих (86%) сматра је грађанска партиципација на локалном нивоу важна, на питање да ли је важно да се они

укључе у рад своје општине/града и доношење локалних одлука позитиван одговор даје мање од половине (40%). Дакле, млади мисле да грађанска партиципација јесте важна, али не мисле у истој мери да су они ти који би требало да се активирају/партиципирају. Овај налаз подупире и податак да је само њих 18,6% навело да је икада са пријатељима – познаницима из локалне средине организовало јавну акцију која се односила на унапређење услова у којима живе (Графикон 2).

Графикон 2. О активизму и грађанској партиципацији

Извор: Обрада аутора.

Наше истраживање показало је још један интересантан однос из кога се могу извести корисни закључци. Наиме, иако млади, када је реч о овој теми, не виде првенствено себе (већ друге) као активне грађане који партиципирају у раду локалне власти, њих више од половине одговара да би се одазвало на позив града/општине да учествују у дискусији о будућем развоју њиховог краја. Насупрот томе стоји налаз да чак њих 75% не посећује сајт своје општине/града, нити прати локалне вести (Графикон 3). Ови налази указују на то да би локалне власти требало интензивније да се обраћају млађој генерацији, те да им укажу на њихов значај и важност њиховог мишљења, јер постоји да тако кажемо, „успавано” интересовање или спремност младих да се укључе у бављење локалним питањима. Овим се дотичемо изузетно важне теме, а то је изградња кохезивне локалне заједнице и психолошке идентификације са њом, те стварања осећаја поверења између локалне власти и заједнице, без чега нема успешног јавног управљања (више о овоме у наредном одељку).

Графикон 3. Активно и пасивно интересовање младих за локална питања

Извор: Обрада аутора.

Осим истраживања ставова младих о локалној партиципацији генерално, извршили смо увид у њихову перцепцију и поимање још два елемента важна за тему истраживања, а то су електронска партиципација и одрживи развој (Le Blanc 2020). Иако је реч о тзв. У генерацији (и то млађем делу генерације рођене од средине деведесетих година прошлог века и надаље) за коју је информационо доба и присуство *смарт* телефона, компјутера и широкопојасног интернета „природно” окружење, њих 36% наводи да им је познат израз електронска партиципација, а тек нешто више од петине испитаних (23%) наводи да у потпуности разуме значење овог израза (Графикон 4).

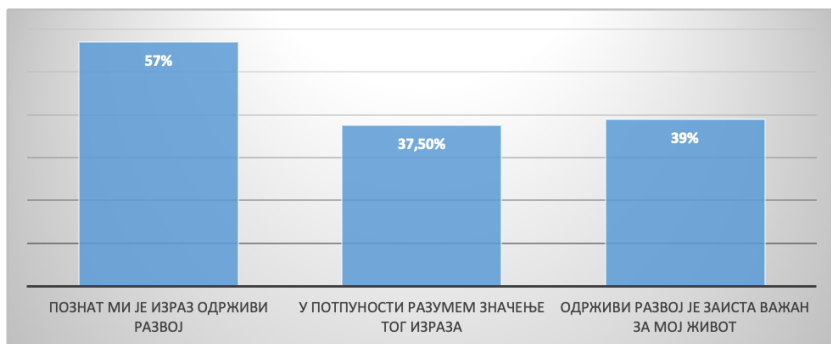
Графикон 4. Електронска партиципација

Извор: Обрада аутора.

Конечно, када је реч о изразу одрживи развој, 57% испитаника наводи да им је тај израз познат док је помало забрињавајуће што њих 37,5% сматра да у потпуности разуме значење овог изрази, док 39% испитаника сматра да је одрживи развој заиста важан за њихов живот (Графикон 5). Ови налази указују на то да постоји велики простор за рад са младима у циљу њиховог упознавања са значајем одрживог развоја као и значајем доприноса који они могу да дају (видети: Milenković i Petrović 2023).

Графикон 5. Одрживи развој

Извор: Обрада аутора.

ЗАШТО ЈЕ ПАРТИЦИПАЦИЈА НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ ВАЖНА ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ – УПРАВЉАЧКЕ И ПСИХОЛОШКЕ КОРИСТИ ОД ГРАЂАНСКЕ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ И ЗНАЧАЈ ЗДРАВИХ МЕЂУЉУДСКИХ ОДНОСА

Партиципација, тј. учешће већег броја људи при одлучивању доноси две врсте користи. Прва је потпуније сагледавање теме односно проблема о коме се одлучује, што даје и основ за бољу одлуку. Друга врста користи односи се на последице које произилазе из самог процеса партиципације, а то је придобијање поверења људи.

Из Науке о организацији и управљању познато је да одлуке неће бити делотворне уколико их они на које се односе не осећају као своје, тј. ако их осећају као наметнуте или напросто туђе. Тако донети прописи, правила и одлуке уопште у једној локалној заједници, чак иако су објективно исправне, остају само формалност

или „мртво слово на папиру” уколико их грађани не доживљавају као себи блиске. Да би се ова негативна појава избегла потребно је да се изгради поверење и осећај заједнице – заједништва, а начин да се то оствари јесте управо партиципативно одлучивање. Наиме, код људи постоји склоност да одлуке за које нису питани, консултовани или барем обавештавани (тј. нису ни на који начин учествовали у њиховом обликовању и доношењу) доживљавају, као погрешне или напросто одбојне, док партиципација сама по себи елиминише ову негативну склоност и ствара осећај идентификације појединца са групом односно организацијом која је формални доносилац одлука.

Још један важан аспект партиципативног одлучивања који се надовезује на претходно јесте стварање позитивних емоција и идентификација са организацијом, односно локалном заједницом и властима. Процеси отворене комуникације и партиципације дугорочно воде стварању осећаја поверења између грађана и власти, као и повезивању и умрежавању различитих група грађана. Овај аспект је веома важан за изградњу демократског друштва и повољан амбијент за јавно управљање. Из студија јавних политика је познато да је јавно управљање у друштву у коме постоји повезаност грађана и власти, као и повезаност између самих грађана далеко лакше (него када постоји отуђеност између њих), јер је у том случају на располагању већи број инструмената јавних политика (Ђорђевић 2008, 59–67). Због тога локалне власти треба да инсистирају на партиципативном одлучивању, јер оно код грађана јача осећај идентитета и везаности за локалну заједницу без чега нема ефективног планирања и реализације одрживог развоја. Такође, резултати истраживања у свету показују да добро осмишљен процес одлучивања и партиципације доприноси и осећају задовољства код учесника (Driscoll 1978, 44–56).

Приликом разматрања ових питања не треба заборавити социолошке аспекте и психолошку природу човека и његове потребе које су сублимиране у радовима ауторитета из друштвено-хуманистичких наука. Чувени немачки социјални психолог Ерих Фром (1900–1980) сматра да су основне потребе које конституишу човекову природу потреба за: удруживањем (при чему постоји ментално здрав и нездрав начин, нпр. однос потчињавања и доминације), стварањем (корен љубави, уметности, религије), укореењем у роду (везаност за родитеље и претке, народ, државу), стицањем сопственог идентитета и оквиром оријентације и веровања.

Фром сматра да човек треба да задовољи све ове потребе да би био ментално здрав (Fromm 1989, 25–55). Амерички социолог Исак Томас (1863–1947) сматра да укупно људско понашање произилази из четири основне жеље: жеља за новим искуством, за саосећањем, признањем и жеља за сигурношћу. Такође и Рајт Милс (1916–1964), амерички бихевиористички социолог као главне детерминанте људског понашања идентификује активности које доводе до уравнотежења човека у три равни и то: физиолошко-хемијској, емоционалној и друштвеној. Читаво друштво посматра као структуру која се састоји из 4 основна елемента: друштвене улоге (преко њих се успоставља уравнотежење човека на социјалном плану), институције, институционални пореци (сроднички, политички, религиозни) и сфере друштвеног деловања (симболи, технологија, статусна и васпитна сфера) (Pešić 1999). Међу теоријама о људској мотивацији утицајна је и хијерархија потреба Абрахама Маслоу (1908–1970). Као елементарне и карактеристичне за све људе Маслоу, сасвим логично наводи физиолошке потребе. Када задовољи елементарне односно физиолошке потребе, код човека се јавља потреба за сигурношћу (физичка сигурност, сигурност имовине, стабилан посао и сл.). За тему овог рада посебно су важне следеће потребе у Маслоуљевом моделу које следе након потребе за сигурношћу, то су: потреба за повезивањем са другим људима, потреба за (само) поштовањем и уважавањем и коначно потреба за самопотврђивањем (остварење нечег значајног у животу). Према Маслоу, није код свих људи једнак интензитет ових потреба. Он је веома јак код првих нивоа потреба, а постепено опада како се иде ка вишим потребама тј. мотивацији човека (Maslov 1982, 92–102). Коначно поменимо и америчког психолога Фредерика Херцберга (1923–2000), који изучавајући потребе и мотиваторе човека (додуше у радној организацији) наводи две основне врсте: потребе нижег степена које он назива хигијенским потребама и под њима подразумева потребу за запослењем, добрим међуљудским односима итд., и потребе вишег степена које назива правим факторима мотивације и ту спадају изазован посао, постигнуће, развој, признање, одговорност и сл (Damjanović 1990, 66–67).

Ово позивање на ауторитете из области психологије и социологије има за циљ да нас подсети да људи имају аутентичне потребе од којих многе подупиру хипотезу да људи у неспутаним условима имају спонтане потребе за одговорношћу, повезивању са

другим људима, признањем у друштву и сл. Све ове потребе могу стимулативно деловати на грађанску партиципацију. Ипак, реалност показује сасвим другу слику – често пасивне и незаинтересоване грађане. То је и један од главних закључака већ помињане Анализе процеса планирања у градовима и општинама Србије: „Један од најбитнијих закључака је да партиципацију отежава недовољна заинтересованост потенцијалних актера” (видети: Коранџа, Теодоровић, и Нјегован 2013, 30).

С обзиром на цитиране ауторитете и њихова мишљења о људској природи и потребама, са једне стране и реалности, са друге стране, произилази да проблем пасивности грађана не долази из аутентичне људске природе и склоности човека, већ вероватније из неповољног друштвено-политичког амбијента који дестимулишуће делује на људе.

Још један забрињавајући резултат нашег истраживања јесте и то да свега 13% младих (односно испитаника који су учествовали у истраживању) верује да су људи који управљају њиховом општинском односно градом добронамерни и да заиста желе да унапреде квалитет живота свих грађана. Овај резултат је индикатор високог степена неповерења младих људи према локалним властима што је вероватно и један од главних разлога њихове пасивности. Међутим, сви ови налази и информације могу такође бити основа за унапређење стања у овој области.

МОГУЋНОСТИ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА – ПОЗИТИВНИ И НЕГАТИВНИ УТИЦАЈИ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Када размишљамо о грађанској партиципацији и нарочито партиципацији младих, велике или боље речено револуционарне могућности пружају информационе технологије. У свету данас постоји на стотине електронских платформи које олакшавају изјашњавање грађана о локалним питањима и грађанску партиципацију уопште. Са тим у вези је израз е-демократија или дигитална демократија (Berg and Hofmann 2021; Ali 2023), која подразумева екстензивну употребу информационих и комуникационих технологија у политичким процесима и раду власти (*governance*) (Macintosh

2004). Ове технологије омогућавају интензивну партиципацију грађана па се о савременој власти данас говори као дигиталној власти и демократији као форми владавине у којој је претпостављено да су сви одрасли грађани квалификовани да једнако учествују у предлагању, развоју и креирању закона (односно јавних одлука) (Jafarkarimi et al. 2014).

О практичном значају ове теме на нивоу ЕУ сведочи и постојање документа „Грађанска партиципација у дигитално доба: е-демократија” (*Citizens’ participation in the digital age: e-democracy*). У њему се наводи следеће: „У свету који се све више дигитализује постоје бројне могућности за унапређење демократске праксе путем онлајн алата који се могу подвести под збирни израз *е-демократија*. Подстицање учешћа грађана у европским демократским процесима је главни циљ ЕМИ (акроним од *European Movement International*). Потребно је искористити нове могућности које нуди технолошки развој како би се стимулисала укљученост грађана у демократски процес која заједно са офлајн мерама треба да допринесе елиминисању јаза између Европске уније са једне стране и грађана и њихових представника са друге“ (European Movement International 2020).

Све је већи број и понуђача услуга у овим областима тј. е-платформи. На пример, у Бриселу је 2015. године основана „Грађанска лабораторија” (*CitizenLab*), која за градове и власти уопште израђује и нуди платформе за консултације са грађанима као и за њихово укључивање у процес доношења одлука (CitizenLab 2023).

О значају ове теме сведоче и стотине објављених научних радова у утицајним научним часописима, широм света у последње две деценије који у наслову садрже речи: *digital democracy*, *e-governance*, *e-democracy* и сл. (De Blasio and Sorice 2019; Berg and Hofmann 2021; Ali 2023). Основ изнетог становишта су резултати добијени претрагом на *jstor.org*. JSTORE је дигитална библиотека за истраживаче и студенте преко које се може приступити бази у којој се налази преко 12 милиона научних чланака у 75 научних дисциплина. Развој е-партиципације у свету последњих година прате УН и о томе објављују извештај под називом *E-participation: a quick overview of recent qualitative trends* (Le Blanc 2020).

Дефиниција е-партиципације се углавном своди на коришћење информационих и комуникационих технологија са циљем да се грађани ангажују у процесу доношења одлука и испоруке јавних услуга (Le Blanc 2020; Wirtz, Daiser, and Binkowska 2016). УН је

дефинишу као процес ангажмана грађана кроз ИЦТ у процесима креирања јавних политика, доношења одлука и дизајна и испоруке услуга (UN-DESA 2014). Важно је напоменути да у овим дефиницијама власт игра важну улогу, што значи да се е-демократијом и е-партиципацијом не сматрају оне врсте комуникације или политичке дискусије грађана у којима формална власт није укључена. Дакле, када говоримо о е-демократији и е-партиципацији подразумева се да је реч о комуникацији и размени информација између грађана и званичних институција.

У стручној литератури о овој теми, осим дефиниције појмова, готово увек су присутне још две: 1) користи од е-партиципације и 2) могућности (услови које треба обезбедити) једног друштва да је примењује. Користи од е-партиципације су сличне као и користи од грађанске партиципације уопште. Ту се наводе интристичке користи које су засноване на идеји да је партиципација сама по себи циљ, јер доприноси инклузивности и кохезији друштва, о чему је већ било речи (Le Blanc 2020). Друга врста инструменталне користи које доводе до повећања одговорности власти, транспарентности њиховог рада и квалитета одлука које доносе. Коначно, е-партиципација доприноси ширим друштвеним циљевима као што су јачање легитимитета донетих одлука и поверења у институције (Ђорђевић 2023).

Детаљнији приказ процедура и услова које треба обезбедити за ефектну примену е-партиципације дат је у прегледу УН-а *E-government* за 2018. годину. Међу условима најзначајније место заузимају одговарајућа инфраструктура и дигитална писменост становништва (UN - Department of Economic and Social Affairs [DESA] 2018).

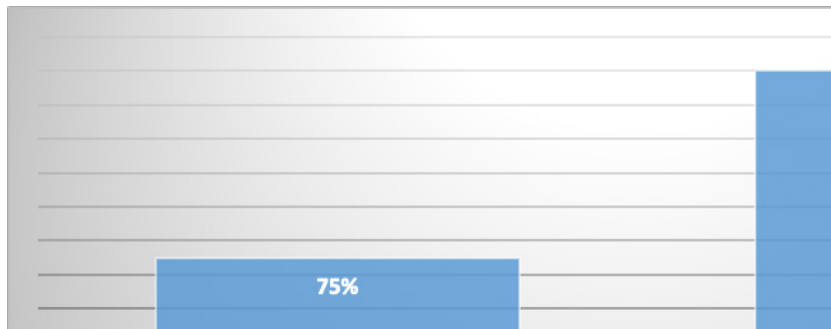
Када је реч о овим условима у Србији и АП Војводини, а нарочито када се ради о младима, може се констатовати да технички и друштвени услови за ефективну е-партиципацију већ постоје. Под овим се мисли на доступност интернет мреже, брзину интернета и друге техничке перформансе, као и на дигиталну писменост. Није потребно истраживати или доказати да млади људи на подручју Војводине већ живе у информационом друштву. Скоро сваки млад човек данас поседује паметне (*smart*) телефон и/или лаптоп и готово је нон-стоп повезан на интернет мрежу. Штавише, многе студије и истраживања показују да млади изузетно пуно времена проводе

на интернету, забављајући се или проводећи време на социјалним мрежама (Mozer 2022). „Тек сваки четврти тинејџер свакодневно гледа телевизију, свега 16 процената њих чита новине, а о свету око себе информишу се преко Јутјуба” (Политика 2018). Јасну слику о томе дало је и истраживање на међународном нивоу *Деца Европе на интернету*, у коме је учествовала и Србија крајем 2018. године. У оквиру овог пројекта је настао извештај „Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији” (Kuzmanović i dr. 2019). Многи резултати овог истраживања подупиру и налазе нашег истраживања. Са друге стране, професорка Снежана Ђорђевић указује на значај примене информационих технологија у јавном сектору од стране локалних власти, али, истовремено истиче да инфраструктура информационо комуникационе технологије „тражи набавку паметног, брзог кабла за прикупљање и транспорт података” (Ђорђевић 2023, 3). Имајући у виду да е-партиципација захтева одговарајућу инфраструктуру и дигиталну писменост становништва, јасно је да се морају иницирати вишеструки пројекти е-опремања и е-описмењавања. Како констатује професорка Ђорђевић, „е-управа је слабо развијена у општинама и градовима у Србији. Постоји отпор локалних власти према примени и даљем развоју овог програма и радије се држе архаичног начина рада. Систем управе је централистички, а приступ одозго на доле (*top down*), а одлучивање се одвија у затвореним круговима што јако демотивише службенике у раду, као и грађане који остају незадовољни пружањем услуга” (19). Дакле, није проблем (не)доступност нових технологија и интернет мреже, већ адекватан развој е-управе на нивоу Србије.

Са друге стране, чињенице о прекомерној употреби интернета и нових технологија међу младима чине и својеврстан контра ефекат, јер млади људи преплављени огромним садржајима и количинама информација често нису у стању да раздвоје истините од неистинитих садржаја, као и оне који су заиста битни од оних који су наметнути (Despotović i Glišin 2021; Dockrill 2018; Horowitz 2019; Conaway 2020). Такође, изложени су често и разним облицима насилничког или неадекватног понашања на интернету, што може негативно деловати управо на оне елементе о којима је већ било речи, а то је изградња поверења између чланова друштва и осећај заједништва. Наиме, по нашем истраживању чак 75% испитаника (младих узраста од 15 до 25 година) је навело да је барем једном вршило неки облик насилничког или неадекватног понашања на интернету, док је чак

86% навело да је барем једном или више пута било жртва таквог понашања (Графикон 6) (видети: Matković, Novakov and Glišin 2023).

Графикон 6. Насилничко или неадекватно понашање на интернету

Извор: Обрада аутора.

ЗАКЉУЧАК

Напоследку, на основу изнетих података базираних на примарним и секундарним изворима, могуће је идентификовати неколико општих закључака. Први закључак је да грађанска партиципација има изузетно важну улогу за процес планирања и вођење политике одрживог развоја (а самим тим и за развој друштва уопште). Овај значај произилази из природе стратешког управљања у савременој демократској држави који не даје резултате у друштвима у којима не постоји консензус око општих циљева и начина његовог остварења. О значају ове теме сведоче међународне организације (од којих су само најважније поменуте у овом раду) и њихови бројни извештаји у вези ове теме, као и научни радови и књиге о овој теми.

Други закључак је да велики, заправо револуционарни допринос грађанској партиципацији у савременим условима могу да дају информационе и комуникационе технологије (ИСТ). Примена ИСТ у политичким процесима и јавном управљању подједнако је интересантна и значајна како у практичном тако и у научном смислу, о чему сведоче стотине научних радова, организација које се баве овом темом, као и изрази: паметни градови (*smart city*), паметна владавина (*smart governance*), е-демократија, е-партиципација, итд.

Треће, поред техничких могућности савременог друштва, социолошка и психолошка истраживања нам указују да људи имају бројне потребе које би требало стимулативно да делују на грађане да се укључују у јавна питања (потреба за признањем, поштовање, повезивање са другим људима...). Четврто, грађанска партиципација дугорочно производи ефекте који благотворно делују на повећање кохезије у друштву и чвршће везе и стварање поверења између друштва и власти. Ови ефекти нарочито иду у прилог носиоцима власти, јер је далеко лакше управљати заједницама у којима постоји кохезивност (умреженост) и добар однос са властима (однос поверења).

Ипак, упркос овим закључцима, грађанска партиципација у Србији је још увек на ниском нивоу. Ово се нарочито односи на млађу генерацију, која је иначе врло вична коришћењу савремених електронских уређаја. Међутим, налази реализованог истраживања ипак указују на правце деловања које треба предузети да би се ова област унапредила. Најпре, иако су пасивни по питању локалних послова, млади у Војводини мисле да је важно да се грађани укључују у дискусију о локалним питањима и раду власти. Такође, при том укључивању обично не мисле на себе, већ на друге, али, исто тако наводе да би се одазвали на позив своје општине или града да учествују у дискусији о будућем развоју свог краја.

Према томе, технолошки и формално правни услови за партиципацију се могу сматрати задовољавајућим (мада су неопходна значајна улагања у развој е-управе). Оно на чему треба даље радити јесте изградња свести о значају партиципације и планирања локалног развоја, превасходно младих, али и код носиоца локалне власти. Када је реч о грађанима и младим људима потребно је реализовати акције које имају за циљ повећање свести о значају планирања локалног одрживог развоја и о значају принципа партиципације. Друго, на чему треба радити јесте доследно обраћање грађанима и позивање да узму учешћа у расправи о локалним питањима. Нарочито младима локална власт треба да се обраћа са јасном поруком да су они важни и да је општини/граду стало да чују њихово мишљење. Крајњи циљ треба да буде да млади схвате да је и зашто је важно да се баш они укључују у локалне послове. Међутим, сличне активности треба спроводити и међу самим носиоцима локалне власти, који треба да увиде да ови процеси нису ствар моде или наметања које долази споља, већ да доносе дугорочне користи како за њих као носиоце

власти (лакше управљање заједницом) тако и за њих као чланове локалне заједнице.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђорђевић, Снежана. 2023. „Примена ИТ у јавном сектору од стране локалних власти – користи и изазови.” *Српска политичка мисао* 81 (3): 7–27. DOI: 10.5937/spm81-45234.
- Закон о локалној самоуправи, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 129/2007, 83/2014 - др. закон, 101/2016 - др. закон и 47/2018.
- Миленковић, Дејан, и Агатина Петровић. 2023. „Институционални оквир организовања младих у јединицама локалне самоуправе у Републици Србији.” *Српска политичка мисао* 81 (3): 51–75. DOI: 10.5937/spm81-45344.
- Пешић, Михајло. 1999. *Социологија*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ali, Muhammad. 2023. “E-governance and E-democracy: a Digital Revolution.” *Social Science Research Network*. DOI: 10.2139/ssrn.4623414.
- Bekemans, Leonce. 2018. “Citizens’ Participation and Participatory Governance in the EU.” *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 4: 47–70.
- Berg, Sebastian, and Jeanette Hofmann. 2021. “Digital Democracy.” *Internet Policy Review* 10 (4): 1–23. DOI: 10.14763/2021.4.1612.
- Burford, Gemma, Elona Hoover, Ismael Velasco, Svatava Janoušková, Alicia Jimenez, Georgia Piggot, Dimity Podger, and Marie Harder. 2013. “Bringing the ‘Missing Pillar’ into Sustainable Development Goals: Towards Intersubjective Values-Based Indicators.” *Sustainability* 5 (7): 3035–3059. DOI: 10.3390/su5073035.
- Council of Europe. 2008. “Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level.” *Council of Europe*. <https://rm.coe.int/1680746f16>.
- Conaway, Will. 2020. “Technology Is on The Rise, While IQ Is on The Decline.” *Forbes*. April 29. <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2020/04/29/technology-is-on-the-rise-while-iq-is-on-the-decline/?sh=1b41f5b9b103>.
- Damjanović, Mijat. 1990. *Menadžerska revolucija – stanje i perspektiva teorije organizacije i teorije upravljanja*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- De Blasio, Emiliana, and Michele Sorice. 2019. "E-Democracy and Digital Activism: From Divergent Paths Toward a New Frame." *International Journal of Communication* 13: 5715–5733.
- Despotović, Ljubiša, i Vanja Glišin. 2021. *Savremeni međunarodni odnosi i geopolitika*. Sremski Karlovci: Kairos.
- Despotović, Ljubiša, and Vanja Glišin. 2023a. "Geopolitics of Health: Subdisciplinary research of medical science and health systems manipulations in the context of geopolitics as a synthetic science." *Culture of Polis* 20 (1): 1–15. DOI: 10.51738/Kpolisa2023.20.1r.1dg.
- Despotović, Ljubiša, and Vanja Glišin. 2023b. "Geopolitics of Health and the Coronavirus Pandemic." *Kultura Polisa* 20 (3): 1–26. DOI: 10.51738/Kpolisa2023.20.3r.1dg.
- Dockrill, Peter. 2018. "IQ Scores Are Falling in 'Worrying' Reversal of 20th Century Intelligence Boom." *ScienceAlert*, June 13. <https://www.sciencealert.com/iq-scores-falling-in-worrying-reversal-20th-century-intelligence-boom-flynn-effect-intelligence>.
- Driscoll, James W. 1978. "Trust and Participation in Organizational Decision Making as Predictors of Satisfaction." *Academy of Management Journal* 21 (1): 44–56. DOI: 10.5465/255661.
- Go Vocal former Citizen Lab. n.d. "Home page." *Go Vocal former Citizen Lab*. www.citizenlab.co.
- Horowitz, Evan. 2019. "IQ rates are dropping in many developed countries and that doesn't bode well for humanity." *NBC News*, 22. May. <https://www.nbcnews.com/think/opinion/iq-rates-are-dropping-many-developed-countries-doesn-t-bode-ncna1008576>.
- Đorđević, Snežana. 2008. *Vlasti u akciji – svet javnih usluga*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Emas, Rachel. 2015. "The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles." *Brief for GSDR*. DOI: 10.13140/RG.2.2.34980.22404.
- European Movement International. n.d. "Citizens' participation in the digital age: e-democracy." *European Movement International*. <https://europeanmovement.eu/policy/citizens-participation-in-the-digital-age-e-democracy/>.
- Evans, Martin, Nogales, Ricardo, and Matthew Robson. 2023. "Monetary and Multidimensional Poverty: Correlation, Mismatches, and a Combined Approach." *The Journal of Development Studies*, 60 (1): 147–170. DOI: 10.1080/00220388.2023.2252140.
- Fromm, Erich. 1989. *Zdravo društvo*. Zagreb: Naprijed; Beograd: Nolit.

- International Association for Public Participation [IAP2]. 2018. "Public Participation Pillars." *IAP2*. https://cdn.ymaws.com/www.iap2.org/resource/resmgr/Communications/A3_P2_Pillars_brochure.pdf.
- Jafarkarimi, Hosein, Alex Sim, Robab Saadatdoost, and Jee Mei Hee. 2014. "The Impact of ICT on Reinforcing Citizens' Role in Government Decision Making." *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering* 4 (1): 642–646.
- Kopanja, Vesna, Ivana Teodorović, i Zoran Njegovan. 2013. *Analiza procesa planiranja u gradovima i opštinama u Republici Srbiji*. Beograd: SKGO.
- Kuzmanović, Dobrinka, Zoran Pavlović, Dragan Popadić, i Tijana Milošević. 2019. *Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji – Rezultati istraživanja Deca Evrope na internet*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Le Blanc, David. 2020. *E-participation: a quick overview of recent qualitative trends*. New York, United Nations: Department of Economic and Social Affairs.
- Macintosh, Ann. 2004. "Characterizing e-participation in policy-making." *Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*. Big Island: HI. DOI: 10.1109/HICSS.2004.1265300.
- Makinen, Katja. 2021. "Scales of participation and multi-scalar citizenship in EU participatory governance." *EPC: Politics and Space* 39 (5): 1011–1029. DOI: 10.1177/2399654420981379.
- Matković, Aleksandar, Ivana Novković, and Vanja Glišin. 2023. "Prevalence and Manifestations of Digital Harassment Among Young Adults in Serbia." *Studia Securitatis* 17 (1): 88–103.
- Maslov, Abraham. 1982. *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
- Mensah, Justice, and Sandra Ricart Casadevall. 2019. "Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action." *Cogen Social Sciences*, 5 (1): 1–21. DOI: 10.1080/23311886.2019.1653531.
- Mihailović, Vojislav, Vujo Ilić i Gordana Pavićević. 2022. *Stavovi građana Srbije o učešću u demokratskim procesima 2021*. Beograd: Crta.
- Milutinović, Slobodan. 2004. *Lokalna agenda 21 – Uvod u planiranje održivog razvoja*. Beograd: SKGO.
- Moyer, Melinda Wenner. 2022. "Kids as Young as 8 Are Using Social Media More Than Ever, Study Finds." *The New York Times*, 24.

- March. <https://www.nytimes.com/2022/03/24/well/family/child-social-media-use.html>.
- Ostojić, Ivana. 2020. „Institucionalna komponenta održivog razvoja Srbije.” U *Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji*, ur. Predrag Jovanović i Sanja Stojković Zlatanović, 101–117. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pokrajinski sekretarijat za regionalni razvoj, međuregionalnu saradnju i lokalnu samoupravu. *Program razvoja AP Vojvodine 2014–2020*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za regionalni razvoj, međuregionalnu saradnju i lokalnu samoupravu.
- Pokrajinski sekretarijat za regionalni razvoj, međuregionalnu saradnju i lokalnu samoupravu. 2023. *Plan razvoja AP Vojvodine 2023–2030. godine*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za regionalni razvoj, međuregionalnu saradnju i lokalnu samoupravu.
- Sekretarijat za javne politike. 2023. *Srbija i Agenda 2030 – Mapiranje nacionalnog strateškog okvira u odnosu na ciljeve održivog razvoja*. Beograd: Sekretarijat za javne politike.
- Stančetić, Veran. 2023. „Međuopštinska saradnja u Srbiji – mogućnosti i praktični dometi.” *Srpska politička misao* 81 (3): 77–96. DOI: 10.5937/spm81-45527.
- The World Bank. 2014. “Ending poverty requires more than growth, says WBG.” *The World Bank*, 10. April. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/04/10/ending-poverty-requires-more-than-growth-says-wbg>.
- United Nations [UN]. 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oslo: Brundtland commission.
- United Nations [UN]. 2019. “Human Development Index Ranking.” *UN*. <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking>.
- United Nations [UN]. 2015. “Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development.” A/RES/70/1, *UN*. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs [DESA]. 2014. *E-government Survey 2014 - E-government for the Future We Want*. New York: UN.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs [DESA]. 2018. *E-government Survey 2018 - Gearing E-government to Support Transformation Towards Sustainable and Resilient Societies*. New York: UN.

- United Nations Development Programme [UNDP]. n.d. “Human Development Index (HDI).” *United Nations Development Programme*. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. 2009. “What is Good Governance?” *UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*. <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>.
- United Nations Sustainable Development. 1992. *United Nations Conference on Environment & Development – Agenda 21*, 3 to 14 June. Rio de Janeiro, Brasil.
- Wirtz, Bernd, Peter Daiser, and Boris Binkowska. 2016. “E-participation: A Strategic Framework.” *International Journal of Public Administration* 41 (1): 1–12. DOI: 10.1080/01900692.2016.1242620.

Vanja Glišin*

Institute for Political Studies, Belgrade

Veran Stančetić**

Faculty of Political Sciences, Belgrade

Aleksandar Matković***

Faculty of European Legal and Political Studies, Belgrade

STRATEGIES OF LOCAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE REGION OF AP VOJVODINA – PARTICIPATION OF YOUNG PEOPLE IN CREATING STRATEGIES

Resume

The key issue of this paper is the scope of municipalities and cities of AP Vojvodina in the participation of citizens when planning local sustainable development. To find an answer to this question, the importance of sustainable development is explained first, its local dimension next, as well as the necessity of citizen participation (electronic and traditional). Then, a “surface” segment of the analysis was performed – the state of local strategies in the APV area (their existence and public availability) is analyzed, ie the tendency of municipalities and cities of Vojvodina towards strategic management and sustainable development. The second segment of the analysis is deepened, focusing on the real involvement of citizens in the creation and implementation of local development documents, with a special focus on young people (15–25 years of age) and their views on these issues. The paper presents the research findings, i.e. the perception of young people when it comes to involvement in local affairs, sustainable development, and participation in general. Although we live in an information age in which there are technological, but also formal and legal conditions for citizen

* Email address: vanja.glisin@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-7747-6205.

** Email address: veran.stancetic@fpn.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-5574-0132.

*** Email address: al.matkovic@gmail.com; ORCID: /.

participation, it is still assessed as insufficient. Therefore, the paper elaborates on the reasons for this situation and offers guidelines for improving this area. Primary and secondary sources were used in the paper. By analyzing the documents, we obtained data related to the research subject. It is primarily a qualitative analysis of primary data sources, but also an analysis of domestic and foreign relevant literature. Along with empirical research, an analysis of existing studies in this area was performed. Therefore, the method of analysis (descriptive and explanatory analysis) and the method of synthesis were used, to understand the complex whole based on the described and explained basic concepts and processes.

Keywords: sustainable development, participation, e-democracy, youth, AP Vojvodina, strategic planning

* Овај рад је примљен 1. априла 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2024. године.